

KAUBAVARUDE KASUTAMISE EFEKTIIVSUS
ETKVL-i SUSTEEMIS

J. Anderson

Kaubavarude kasutamise intensiivsus iseloomustab kaubandusorganisatsioonide ning -ettevõtete tegevuse kvalitatiivset külge. Levinumaks sellealaseks karakteristikuks on käibevälde (K_V), mis annab ülevaate päevade arvust, mille jooksul keskmised varud realiseeritakse:

$$K_V^* = \bar{V} : \frac{M}{P},$$

kus $\bar{V}$ - keskmised kaubavarud,
M - jaekäive,
P - perioodi pikkus päevades.

Kaubavälte vähenedes, s.t. käibe kiirenedes kulub sama käibemahu saavutamiseks vähem käibevahendeid kaubavarude soetamiseks, alanevad krediidikulud, kauba kaod ning muud kaupade säilitamisega seotud väljaminekud.

Vaatleme järgnevalt normaalhoiu varude kasutamist ETKVL-i süsteemi jaelülis** 1981., 1983. ja 1985. aasta andmetel.

Varude ringluskiirust mõjutavad paljud tegurid. Kaalukaim neist on käibe struktuur. Toidukaupade regulaarse tarbimise, lihtsama sortimendi ja halvema säilivuse tõttu on nende käibevälde jaelülis 3,1 - 3,3 korda lühem kui tööstuskaupadel (tabel 1). Kaubabaaside varustuspiirkonnad reastuvad käibe kiirenemise järjestuses: Tallinn, Tartu, Võru, Rakvere (tabel 1). Alates Tartu piirkonnast langeb neis ka jaotusladudes säilitatava toidukaubavarude osa. Nii oli piirkonna toidukaubast jaotusladudes seisuga 1.01.86. a. (1): Tal-

* Kuna keskmiste varude käibesagedus (K_s) ning käibe varumahukus (V_m) avalduvad vastavalt $K_s = P : K_V^*$ ning $V_m = \bar{V} : M$, on nad hõlpsasti ülaltoodud seosest tuletatavad. Seda silmas pidades loobume käibesageduse ning varumahukuse käsitlesest.

** Jaelüli moodustavad 23 kooperatiivi, mis jagunevad nelja kaubabaasi - Tallinna, Tartu, Võru ja Rakvere varustuspiirkonna vahel. Tallinn teenindab 9, Tartu 8, Võru 4 ja Rakvere 2 kooperatiivi (tabel 1). Välja on jäetud Kingissepa ja Hiiumaa kooperatiivid, mille kaubavarud arvestatakse eraldatuse tõttu mandrist ennetähtaegselt kohaleveetavateks.

T a b e l 1

Normaalhoiu kaubavarude käibevälde ja eelised kaubabaaside varustuspiirkonniti 1981., 1983 ja 1985. aastal

Kooperatiiv ja piirkond	Käibevälde plevades						Käibevälde muutumine (+ 1)					
	Toidukaubad		Tööstuskaubad		Kaubad kokku		Toidukaubad		Tööstuskaubad		Kaubad kokku	
	1981	1985	1981	1985	1981	1985	1983. a. 1981. a. suhtes	1985. a. 1983. a. suhtes	1983. a. 1981. a. suhtes	1985. a. 1983. a. suhtes	1983. a. 1981. a. suhtes	1985. a. 1983. a. suhtes
Paide	25	29	96	103	60	65	20,0	-3,3	16,7	-8,0	17,7	-7,1
Pärnu	32	33	101	118	67	77	6,3	-2,9	20,8	-3,3	17,9	-2,5
Haapsalu	34	35	91	106	62	69	2,9	-	20,9	-3,6	17,7	-5,5
Tapa	21	28	77	95	51	67	28,6	-	3,7	32,5	30,3	-2,9
Hilingi-Nõmme	28	30	91	112	57	67	10,7	-3,2	29,7	-5,1	21,1	-2,9
Tööstuskaup. /1-ga												
koop.-d	x	x	92	107	61	69	x	x	22,8	-5,3	19,7	-5,5
Harju	27	30	67	85	44	52	3,7	7,1	28,4	-1,2	13,6	4,0
Koila	25	32	61	69	41	49	28,0	-	18,0	-4,2	24,4	-3,9
Rapla	27	31	67	90	46	58	18,5	-3,1	32,8	1,1	28,3	-1,7
Härjamaa	34	39	78	87	54	60	8,8	5,4	24,4	-10,3	20,5	-5,5
Tööstuskaup. /1-ta												
koop.-d	x	x	66	81	45	53	x	x	27,3	-3,6	20,0	-1,9
TALLINNA PIIRKOND	28	32	82	97	54	62	14,3	-	23,2	-4,0	18,5	-3,1
Viljandi	24	25	90	98	59	64	37,5	-24,2	30,0	-16,2	30,5	-16,9
Valga	28	35	97	107	62	69	39,3	-10,3	16,5	-5,3	19,4	-6,8
Jõgeva	26	31	85	89	54	58	26,9	-6,1	9,4	-4,3	13,0	-4,9
Põltsamaa	24	27	91	125	57	73	12,5	-	33,0	3,3	24,6	2,8
Tööstuskaup. /1-ga												
koop.-d	x	x	91	101	57	65	x	x	22,0	-9,0	20,5	-8,7
Tartu	20	17	63	66	49	50	-15,0	-	11,1	-5,7	6,1	-3,8
Ilva	28	21	75	90	47	49	-17,9	-8,7	25,3	-4,3	10,6	-5,8
Abja	34	47	87	98	59	71	29,4	6,8	16,1	-3,0	20,3	-
Otepää	42	28	72	92	56	56	-19,0	-17,6	15,3	10,8	1,8	-1,8
Tööstuskaup. /1-ta												
koop.-d	x	x	68	76	51	54	x	x	14,7	-2,6	7,8	-1,8
TÄKTU PIIRKOND	31	28	81	90	55	60	-	-9,7	19,8	-7,2	10,0	-9,1
Võru	15	15	55	62	34	37	13,3	-11,8	18,2	-4,6	14,7	-5,1
Põlva	25	26	67	66	44	45	8,0	-3,7	-	-1,5	2,3	-
Rapina	28	31	61	72	42	48	25,0	-11,4	21,3	-2,7	21,5	-5,9
Antsla	24	20	56	69	39	42	-4,2	-13,0	23,2	-	12,8	-4,5
VORU PIIRKOND	21	21	59	66	39	41	14,3	-12,5	13,6	-1,5	10,3	-4,7
Rakvere	14	16	63	78	37	46	14,3	-	31,7	-6,0	30,4	-4,0
Kohtla-Järve	17	19	59	71	35	42	23,5	-9,5	25,4	-4,1	22,9	-4,3
RAKVERE PIIRKOND	15	17	61	76	36	44	20,5	-8,5	29,0	-5,0	25,0	-5,7
JÄRLUKE PIIRKOND	25	27	77	88	50	57	16,0	-6,9	20,8	-5,4	20,0	-5,0
Tööstuskaup. /1-ga												
koop.-d	x	x	92	104	60	67	x	x	21,7	-7,1	20,0	-6,9
Tööstuskaup. /1-ta												
koop.-d	x	x	64	75	43	48	x	x	20,3	-2,6	16,3	-2,0

linn 26,4; Tartu 58,2; Võru 24,6 ja Rakvere 1,5.

Niisiis oleneb ringluse kestus lülide arvust, mida kaubad läbivad teel tootjalt tarbijani. Erinevusmaksimaalse ja minimaalse käibevälte vahel on kõikum: 1981. aastal 16, 1983. aastal 13 ja 1985. aastal 15 päeva. Aastail 1981 - 1983 enamikus piirkondades ringlus aeglustus, 1983 - 1985 kiirenes. Ent Tallinna, Võru ja Rakvere piirkonnas ei suudetud tasa teha seda ringluse aeglustumist, mis tekkis XI viisaastaku algul. Niisiis on esmaseks ülesandeks viia ringluskiirus neis lähitulevikus 1981. aasta tasemele.

Aeglasema tarbimise, keerukama sortimendi ja parema säilivuse tõttu on tööstuskauba ringlus tunduvalt aeglasem kui toidukaubal. Kaubaühaste varustuspiirkonnad reastuvad tööstuskauba käibe kiirenemise järjestuses 1981., 1983. ja 1985. aasta andmetel nõnda: Tallinn, Tartu, Rakvere, Võru. Analooiliselt vähenevad neis ka tööstuskauba varud jaelülis (nt. seisuga 1.01.86. a. mln. rublades: Tallinn 37,6; Tartu 34,1; Võru 9,4 ja Rakvere 7,8). Jaelüli tööstuskaubast säilitati kooperaatiivide jaotusladudes 1986. aasta alguses piirkonniti (%): Tallinn 17,7 ja Tartu 20,0. Kahes väiksemas regioonis nimetatud laod puuduvad.

Tööstuskauba käibevälde jaotusladudega kooperaatiivides on u. kolmandiku suurem kui jaotusladudega organisatsioonides (nt. 1985. aastal kestis ringlus Tallinna piirkonna jaotusladudega kooperaatiivides 26 ja Tartu regioonis 25 päeva kauem).

Tööstuskauba ringlust kahes suuremas piirkonnas aeglustavad järgmised asjaolud.

1. Osa varude liikumine läbi kooperaatiivide jaotusladude.

2. Tööstuskaupluste suurem arv ja pind (see hajutab ühtlasi rohkem varusid). Seisuga 1.01.86 olid need jaelülis piirkonniti: Tallinnas 149 ja 22 293 m²; Tartus 127 ja 17 293 m², Võrus 54 ja 5897 m², Rakveres 38 ja 5605 m².

Regressiooniarvutuste kohaselt aeglustab iga tuhat ruutmeetrit tööstuskaupluste pinda (x) tööstuskauba ringlust piirkonna jaelülis (y) 1985. a. andmetel 1,58 käibepäeva:

$$y_t = 62,09 + 1,58x \text{ (korrelatsioonikordaja } 0,95\text{).}$$

3. Tagasihoidlikum tööstuskauba müügi osatähtsus spetsialiseeritud tööstuskauplustes. Näiteks moodustas spetsialiseeritud ettevõtete käive kogu tööstuskauba realiseerimisest piirkonniti 1985. aasta IV kvartalis (%): Tallinn 40,4; Tartu 45,3; Rakvere 48,3 ja Võru 55,9. Nimetatud osa suurenedes ühe protsendi ulatuses väheneb käibevälde ülalnimetatud perioodi andmetel u. 2 päeva:

$$y_t = 167,83 - 1,96x \text{ (korrelatsioonikordaja } 0,99\text{).}$$

Võrreldes 1981. aastaga aeglustus tööstuskauba ringlus 1983. aastal enim Rakvere piirkonnas (käibevälde kasvas 29,0 %), järgnevad Tallinn (23,3), Tartu (19,8) ja Võru (13,6).

Kuna käibevälde on võrdeline keskmiste varudega ja pöörd võrdeline käibega, toob esimese kiirem suurenemine kaasa kaubaringluse aeglustumise. Ulatuslikumad vahed varude ja käibe muutumises olid Rakvere piirkonnas, kus tööstuskauba varude tunduva juurdekasvu tingimustes nende käive isegi vähenes. Varude eeliskasv käibe suhtes kujunes perioodil 1981 - 1983 järgmiste asjaolude tõttu.

1. Elanike reaaltulu juurdekasvu aeglustumine. Vas-tav näitaja oli Eesti NSV-s 1975. aasta suhtes %-des: 1980. aastal 21,0 ning 1983-ndal 25,0 /1/. Niisiis vähenes aastane juurdekasv ajavahemikul 1980 - 1983 u. kolmekordselt.

2. Importkauba tähtsuse vähenemine (trikooesemed, sukad ja sokid ning parfümeeriakaubad).

3. Hindade tõstmine 15.09.81 (villased rätikud, karusnahatooted, mööbel, vaibad, juveelikaubad, portselan- ja klaasnõud jm.).

4. Transiitnõudluse vähenemine (nt. jalg- ning mootorrattad).

Olainimetatud nõudmise-pakkumisega seotud tegu-rite toimet mõnede tööstuskauba rühmade suhtes Rakve-re piirkonnas kajastavad tabeli 2 andmed.

Ringluskiirust jaelülis mõjutab ka varude osa jae-ning hulgilülis. Tingituna käibevälde kujundavate muu-de tegurite toime dünaamikast kiirendab varude osa-tähtsuse suurendamine hulgilülis viimaste aastate and-metel kaubaringlust jaelülis 0,8 - 1,0 käibepäeva ula-tuses (korrelatsioonikordaja on 0,86 - 0,88).*

T a b e l 2

Keskmiste varude ja käibe dünaamika tööstuskaubarühmiti Rakvere piirkonna jaelülis 1983. aastal 1981. aasta suhtes %-des (+ suurenes, - vähenes)

Kaubarühm	Varud	Käive
Puuvillane riie	21,2	-24,1
Villane riie	3,8	-27,3
Villased rätikud	25,8	-68,2
Karusnahatooted	438,3	-6,1

* Eespool selgub, et kaubavarude ringluskiirus sõltub pal-judest faktoritest, mistõttu pole võimalik täpselt näidata ainu-üksi varude ümberpaigutamiseest saadavat n-õ. puhast efekti. Vii-mane realiseerub muude mõjurite toimel kujunevas üldises tulemu-ses.

T a b e l 2 (järg)

Kaubarühm	Varud	Käive
Pealistrikootooded	16,8	+4,5
Trikoopesu	37,3	+19,2
Sukad ja sokid	31,7	+9,3
Parfümeeriatooted	13,7	+2,1
Mööbel	201,0	-4,4
Vaibad	117,1	-13,5
Portselan- ja fajanssnõud	70,1	-10,8
Klaasnõud	159,0	-3,0
Kellad	42,3	-11,7
Jalg- ja mootorrattad	47,7	-20,7
Spordikaubad	25,4	-23,9
Raadiokaubad	35,0	-11,6
Muusikakaubad	59,5	-34,1
Juveelikaubad	64,7	-33,7

1983 - 1985 kiirenes tööstuskauba ringlus kõigis piirkondades: Kahjuks ei likvideeritud üheski neist ajavahemikul 1981 - 1983 tekkinud käibevälte pikene-mist. Suurim osa tehti tasa Tartu piirkonnas: 16-st päevast 7 ehk 43,8 %. Järgnevad Rakvere: 20-st 7 ehk 35,0 %, Tallinn: 19-st 4 e. 21,1 % ning Võru: 8-st 1 e. 12,5 %.

Arvestades suurt käibemahtu ja tagasihoidlikku saavutust ringluse kiirendamisel on aktuaalseim töös-tuskauba müügi elavdamine Tallinna piirkonnas.

Vastavalt varude osakaalule jaotusladudes, käibe struktuurile, kaupluste kaubanduspinna suurusele jm. asjaoludele kujuneb kõikide normaalsoo varude käibe kestus. Nõnda kiirendab toidukauba osakaalu tõus käi-bes ühe protsendi võrra kogu kaubavaru ringlust piir-konnas 1985. aasta andmetel ca 2 käibepäeva:

$$y_t = 162,98 - 2,12x \text{ (korrelatsioonikordaja } -0,65)$$

Kogu kaubavaru ringlus on aeglasem kahes suure-mas piirkonnas, kus jaotusladudes säilitatava varu osa-kaal on samuti suurem kui väiksemates (nt. 1.01.86 %): Tartu 27,6; Tallinn 20,0; Võru 5,9 ja Rakvere 0,3). Kaubaringlus aeglustus jaelulis 1983. a. 1981.-ga võr-reldes 10 päeva. Kahe järgneva aasta jooksul (1983 - 1985) suudeti kiirendada seda vaid 3 käibepäeva ula-tuses (niisiis kompenseeriti tekkinud tagasiminekest vaid 30 %).

Tõhusaid meetmeid mahajäämuse ületamiseks tuleb rakendada eelkõige Tallinna piirkonna kooperatiivides, kus ajavahemikul 1983 - 1985 suudeti käibeväldet vähendada vaid 2 päeva võrra (pikenes aga perioodil 1981 - 1983 10 päeva). Teistest märksa paremaid tulemusi saavutati möödunud viisaastakul Võru baasi varustusel, kus ringlus aeglustus aastail 1981 - 1983 kõige vähem ning sellest tehti viimastel aastatel tasa 50 %.

Mõjutatuna ülalnimetatud teguritest, samuti teinudatava kontingendi iseärasustest, kujuneb kaubavarude ringluskiiirus eri kooperatiivides. Mõistagi kestab jaotusladudega kooperatiivides see märksa kauem kui neis organisatsioonides, kus vaheladusid pole. Nõnda on toidukaupade käibevälde teistest tunduvalt väiksem Võru ja Rakvere kooperatiivides, kus ülalnimetatud vahelüli puudub. On tugev korrelatiivne seos kooperatiivide jaotusladudes säilitatavate keskmiste varude (x) ning käibevälte (y) vahel. Regressioonivõrrandid 1985. aasta andmetel:

- toidukaupadele:

$$y_t = -17,91 + 0,89x \text{ (korrelatsioonikordaja } 0,85\text{);}$$

- tööstuskaupadele:

$$y_t = 69,82 + 1,01x \text{ (korrelatsioonikordaja } 0,84\text{).}$$

Niisiis pikendab varude osakaalu tõus jaotuslaos 1 % võrra toidukauba käibeväldet 0,9 ja tööstuskaubal 1,0 käibepäeva ulatuses.

Kuna paljud kaubaringluse kiiruse objektiivsed mõjurid (kaubaliikluse teed, käibe struktuur, spetsialiseeritud kaupluste pind jt.) on kooperatiividel erinevad, pole võrreldavad ka varude käibevältes nendes. Kaubandustöötajatest tulenevat mõju varude ringluskiiirusele on võimalik täpselt näidata vaid siis, kui objektiivsete tegurite toime ei muutu.

Nagu selgub, pikenes käibevälde 1983. aastal 1981. aastaga võrreldes:

- toidukaubal 19 kooperatiivis, teistest märksa enam Viljandi, Abja ja Valga kooperatiivis; ringluse tunduv kiirenemine Otepää, Elva ja Tartu kooperatiivis toimus aga varude osakaalu vähendamise arvel nende jaotusladudes);

- tööstuskaubal 22 organisatsioonis (muutumatuks jäi vaid Põlva kooperatiivis).

1985. aastal 1983. a. suhtes aga kiirenes kaubaringsus (s.t. käibevälde vähenes) enamikus organisatsioonides:

- toidukaupadel 14 kooperatiivis (nendest tunduvalt Viljandil). Ent enamuses ei tehtud tasa perioodil 1981 - 1983 tekkinud aeglustumist (ringluse aeglustumine aga jätkus Harjus, Tapas ning Abjas);

- tööstuskaupadel 20 kooperatiivis (märgatavalt Viljandis). Kuid kõigis neis ei suudetud katta peri-

oodil 1981 - 1983 kujunenud aeglustumist. Nii jäi ringluskiirus 1985. aastal 1981.-ga võrreldes märksa aeglasemaks Põltsamaal, Raplas ning Kilingi-Nõmmes.

Niisiis, organisatsiooniti tuleb käesoleval viis-aastakul rakendada meetmed kaubakäibe aktiveerimiseks eelkõige Kilingi-Nõmme, Tapa, Rapla ja Abja kooperatiivis.

Kaubaringluse kiirendamise võimalusteks jaekaubanduses on keeruka sortimendiga kaupade varude jätkuv kontsentreerimine hulgibaasidesse, mitmesugused käibemahtu suurendavad üritused (laadad, laimüügid), importkauba osa tõstmine käibes ning kaubavarude juhtimise täiustamine (normeerimise täpsustamine, varude hoidmine normatiivi piires, seisvate kaupade ümbersuunamine jm.).

Kirjandus

1. Eesti NSV rahvamajandus 1983. aastal: Statistika aastaraamat. - Tln., 1984. - Lk. 18.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТОВАРНЫХ ЗАПАСОВ В СИСТЕМЕ ЭРСЮ

Я. Андерсон

Р е з ю м е

Обращение товаров предполагает наличие товарного запаса, который составляет элемент товарного предложения. Изучение товарооборачиваемости в розничной торговле системы ЭРСЮ в XI пятилетке указывает на зависимость ее от множества факторов, как звенность товародвижения, структура оборота, удельный вес продажи из специализированных магазинов и т.д.

Даны рекомендации по ускорению оборачиваемости в XII пятилетке.